

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.128>

JEL classification: H50, H61

UDC: 336.144:355.4

Юлія БУГЕЛЬ

доцент,

кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу,

Західноукраїнський національний університет, Україна

ORCID: 0000-0002-8554-2663

E-mail: yu.buhel@wunu.edu.ua

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. В статті розглянуто особливості реалізації бюджетної політики України в період воєнного стану. Визначено основні виклики для бюджетної політики та обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення бюджетної політики в контексті стимулювання економічного розвитку України в умовах війни і повоєнної відбудови держави.

Мета. Метою статті є дослідження викликів для бюджетної політики України в умовах війни з росією та розробка векторів її трансформації для створення базових позицій щодо повоєнного відновлення держави.

Методи (методологія). В роботі використані загальнонаукові методи дослідження, а саме: методи контент-аналізу наукової літератури та статистичної інформації з питань виконання державного бюджету; статистичний і графічні методи – для порівняння існуючих тенденцій виконання державного бюджету України; логічний та емпіричний методи – для формування оцінки бюджетної політики в умовах воєнного стану; методи систематизації та узагальнення – для формування науково-обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення бюджетної політики України.

Результати. Визначено основні виклики для бюджетної політики України в умовах воєнного стану, які пов'язані із зменшенням кількості підприємств, введенням податкових пільг, блокадою і руйнуванням логістичної та енергетичної інфраструктури, вибором векторів видатків державного бюджету. Запропоновано напрямки удосконалення бюджетної політики в умовах воєнного стану шляхом трансформації видатків на розвиток переробної промисловості, військово-промислового комплексу, відбудови і будівництва нової інфраструктури національної економіки за рахунок залучення зовнішніх і внутрішніх джерел фінансових коштів.

Ключові слова: бюджетна політика; податкові пільги; державні інвестиції; воєнний стан; переробна промисловість; військово-промисловий комплекс; логістична та енергетична інфраструктура.

Вступ

У воєнні часи, бюджетна політика стає головним інструментом управління фінансовими ресурсами країни в контексті досягнення стратегічних цілей в умовах нестабільності та загроз національній безпеці. Україна, як країна, яка піддалася неспровокованій військовій агресії росії, постає перед складними завданнями та викликами в сфері бюджетного планування, які вимагають ефективного стратегічного розподілу ресурсів на різні пріоритетні сфери, зокрема

національну оборону, соціальну підтримку та економічне відновлення.

Відтак, розуміння викликів, з якими стикається Україна в умовах війни, проблем виконання державного бюджету та бюджетного фінансування економічного розвитку є актуальним завданням для вітчизняної наукової спільноти в контексті розробки науково-обґрунтованих підходів до забезпечення високої ефективності бюджетної політики в умовах війни і повоєнного відновлення.

© Юлія Бугель, 2023

Отримано: 12.05.2023 р.

Рекомендовано до друку: 24.05.2023 р.

Опубліковано: 31.05.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати:

Бугель, Ю. Бюджетна політика України в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 2. С. 128-138. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.128>

Проблематика ефективності бюджетної політики України була порушена у працях таких вчених як Ваткульов А. [1], Кухарська Г. [2], Мейш А., Ільченко О. [3], Чугунов І., Качула С. [4] однак, не зважаючи на те, що конвенційна і гібридна війна з росією триває вже більше дев'яти років, в науковій літературі недостатньо уваги приділено розгляду проблем бюджетної політики і її ролі у економічному розвитку держави.

Мета статті

Відтак, метою нашої статті є дослідження викликів для бюджетної політики України в умовах війни з росією та розробка векторів її трансформації для створення базових позицій щодо повоєнного відновлення держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналізуючи перебіг військових дій на території України з 24 лютого 2022 року та особливості економічного розвитку в цей період варто звернути увагу на чотири, на наш погляд, основних виклики для бюджетної політики.

Так, перший виклик пов'язаний із фізичним зменшенням кількості підприємств-платників податків, що безумовно вплинуло на обсяги надходжень до державного бюджету. Зокрема у кінці лютого, російська армія фактично окупувала деякі території Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей. На цих територіях функціонували сотні підприємств. За даними Державної служби статистики України на березень 2022 року, в цих областях було зареєстровано 524 231 фізичну особу-підприємця та 105 661 підприємство [5]. Проте, станом на травень 2022 року, у Київській, Чернігівській, Сумській та Харківській областях було відновлено контроль української влади, що створило умови для повернення бізнесу на цих територіях. Звільнення частини Харківщини і Херсонщини у жовтні-листопаді 2022 року також сприяло збільшенню кількості підприємств, однак постійні обстріли прифронтових територій негативно позначаються на активності бізнесу в регіоні. Окрім цього, варто відзначити не лише факт зменшення кількості підприємств, але й працівників, що призвело до зменшення

надходжень до державного бюджету від податків на доходи фізичних осіб.

Поряд з цим, потрібно звернути увагу на призупинення роботи бізнесу по всій території України на початку війни, адже за даними наявних соціологічних досліджень сервісу «Дія» [6], можна зробити висновок про те, що протягом перших трьох місяців війни, близько 46,8% бізнесу фактично не працювало. Крім того, 24,6% респондентів заявили, що їхня робота була обмежено частково, що може означати ведення бізнесу зі збитками та мінімальною сплатою податку на прибуток. Загалом, можна зазначити, що у перші три місяці війни, 71,4% українських підприємств зіткнулися з серйозними проблемами, пов'язаними з попитом на їхню продукцію, наявністю замовлень, логістикою та іншими факторами.

Не менш негативний вплив на роботу бізнесу мали ракетні атаки проти енергетичної інфраструктури та перебої з електропостачанням. Так, за даними опитування керівників підприємств, що проводить ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», у листопаді більшість підприємців (86% підприємств) були змушені тимчасово припинити виробничі процеси через відключення електроенергії. У середньому, через відключення електроенергії, підприємства втратили 21% загального робочого часу протягом листопада. Проте, станом на другу половину грудня 2022 року, майже три чверті підприємств (74%) повідомили, що встановили незалежні джерела електропостачання. Однак, деякі респонденти вказують, що робота на генераторах призводить до збитків у бізнесі, або що звичайні технічні засоби не можуть забезпечити достатню потужність для великого виробництва (достатньо лише для офісу, а не для цехів) [7].

Таким чином, проблеми у функціонуванні українського бізнесу, спричинені наслідками окупації та бойових дій можна вважати одними із найбільших перешкод наповнення державного бюджету України, що в цілому негативно позначилося на ефективності реалізації бюджетної політики.

Другий виклик для бюджетної політики пов'язаний із окупацією та блокадою українських портів, введенням безпольотної зони, перевантаженістю наземних логістичних маршрутів та невідповідністю залізничних

колій України та Європи, що в підсумку призвело до зміни динаміки зовнішньої торгівлі і недоотримання державним бюджетом коштів від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1)

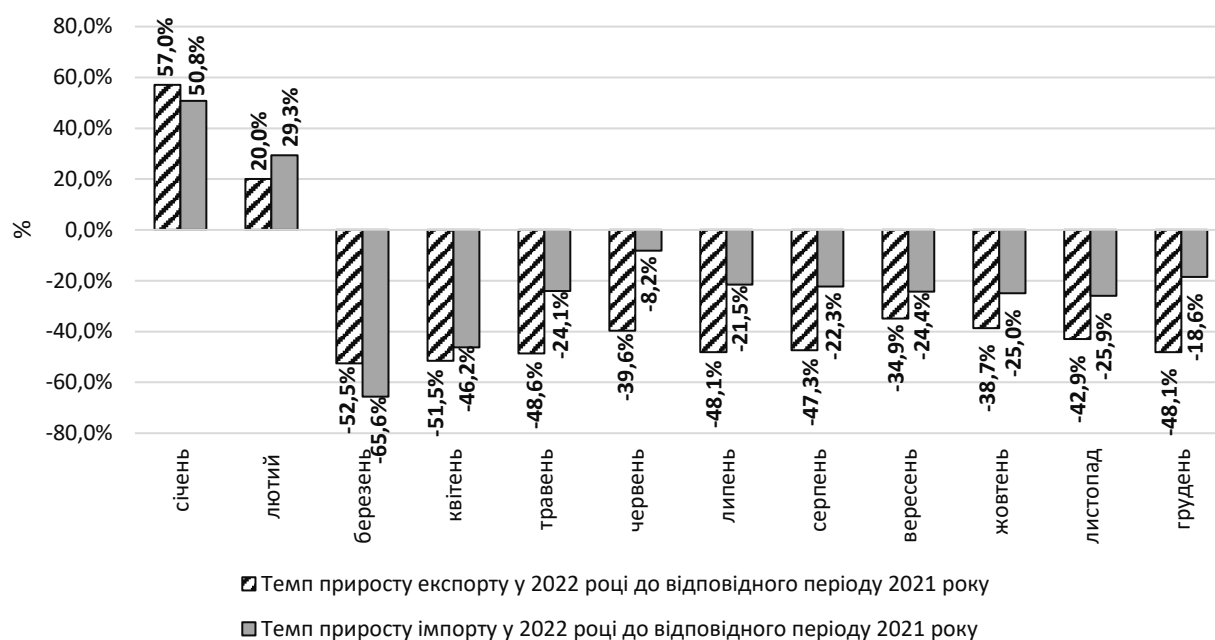

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України у 2021-2022 роках

*Побудовано автором за даними Національного банку України [8].

Згідно з даними рисунку 1, обсяги експорту та імпорту в 2022 році почали зменшуватися вже з лютого в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, а в березні спостерігалось критичне зниження темпів зовнішньої торгівлі. Так, у березні 2022 року обсяг експорту зменшився на 52,5% порівняно з березнем 2021 року, а обсяг імпорту знизився на 65,6% в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. Високі темпи зниження обсягів експорту тривали весь 2022 рік, що свідчить про скорочення експортного потенціалу країни та дає підстави для висновку про критичні загрози для національної економіки після закінчення війни, адже відбудова зруйнованих підприємств та розмінування сільськогосподарських земель може зайняти десятки років. Все це буде складати суттєве навантаження на дохідну і видаткову частину державного бюджету.

Зниження обсягів імпорту було меншим і коливалося від 20% до 25% щомісяця. Винятком був червень 2022 року, коли обсяг імпорту зменшився лише на 8,2% порівняно з червнем

2021 року. Це може бути пов'язано з рекордним обсягом ввезення автомобілів на територію України.

Зменшення обсягів зовнішньої торгівлі негативно позначилося на доходах державного бюджету України, адже історичні та структурні особливості національної економіки спричинили залежність доходів державного бюджету від податку на додану вартість з ввезених в Україну товарів (рис. 2).

Дані рисунку 2 дають підстави для висновку про те, що багаторічне зволікання імпортозалежністю національної економіки призвело до суттєвих втрат державного бюджету України в умовах війни, адже у структурі доходів бюджету податок на додану вартість з ввезених товарів в довоєнний період складав 30%, тоді як податок на додану вартість з вироблених товарів 6-12%. Відтак, зниження обсягів імпорту призвело до зниження обсягів надходжень до державного бюджету України від податку на додану вартість з ввезених товарів.

Окрім цього, дані рисунку 2 свідчать про те, що впродовж всього 2022 року надходження від податку на додану вартість з ввезених товарів мало від'ємний приріст, що в умовах зниження споживчого попиту на імпорتنі товари внаслідок зменшення кількості

населення і кількості підприємств, а також внаслідок зменшення їх купівельної спроможності недотримання доходів бюджету від цього податку буде продовжуватися й в наступні роки.

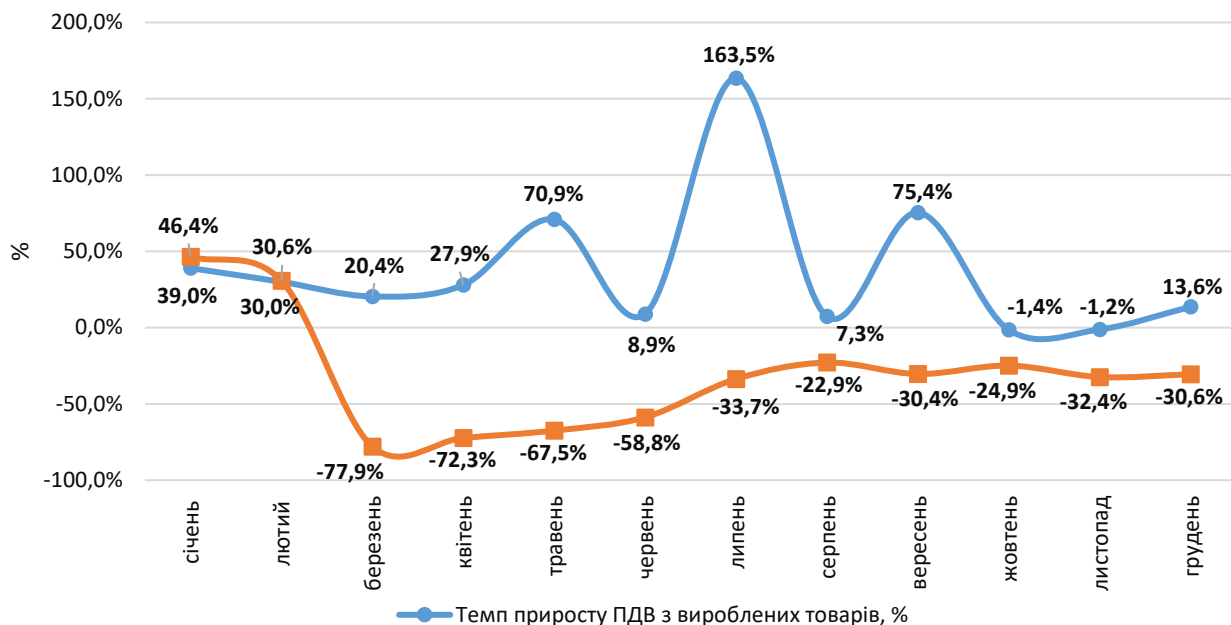

Рис. 2. Динаміка темпів приросту надходжень до державного бюджету від податку на додану вартість з вироблених і ввезених в Україну товарів у розрахунку січень 2022/січень 2021 – грудень 2022/грудень 2021 року

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України та порталу Open budget [11].

Третім викликом для бюджетної політики України в період воєнного стану, на наш погляд, є впровадження низки податкових пільг спрямованих на підтримку розвитку бізнесу в умовах війни. Так, на початку повномасштабної агресії росії проти України, Урядом було прийнято рішення про запровадження низки податкових і митних пільг, а саме: пільги щодо сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців; введено податок в розмірі 2 % від обороту для бізнесу (новий формат єдиного податку третьої групи), як альтернатива сплати ПДВ та податку на прибуток; звільнення від плати за землю, екологічного податку та податку на нерухомість, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації; звільнення на період дії режиму воєнного стану

від оподаткування товарів та транспортних засобів ввізним митом та ПДВ; звільнення на період дії воєнного стану від оподаткування митними платежами операцій із ввезення товарів, кінцевими отримувачами яких є правоохоронні органи, Міноборони, ЗСУ, добровольчі формування тощо; спрощена процедура звільнення від оподаткування ПДВ лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них; спрощений порядок декларування товарів шляхом подання попередньої митної декларації, яка містить всю необхідну інформацію для випуску товарів [9; 10].

Введення таких податкових і митних пільг свідчить про гнучкість реагування Уряду на виклики, з якими зіткнулися український бізнес під час війни. Оперативність таких антикризових заходів дозволила підприємствам отримати швидкий доступ до

пільгових умов, що сприяло полегшенню їхньої фінансової ситуації, збереженню робочих місць та конкурентоспроможності. В цілому введені податкові та митні пільги мають позитивний вплив на український бізнес, сприяють його відновленню та розвитку в умовах складної ситуації, а також демонструють прагматичний підхід уряду до підтримки економіки країни.

Однак, впроваджені пільги призвели й до суттєвих втрат державного бюджету України

внаслідок зменшення надходжень від податку на додану вартість, мита та акцизного податку. Так, скасування акцизного податку на пальне та зниження ставки ПДВ на пальне з 20% до 7%, а також скасування митних платежів на пальне для сил оборони призвело до зниження темпів приросту податкових надходжень за цими податками у 2022 році порівняно з 2021 роком (рис. 3).

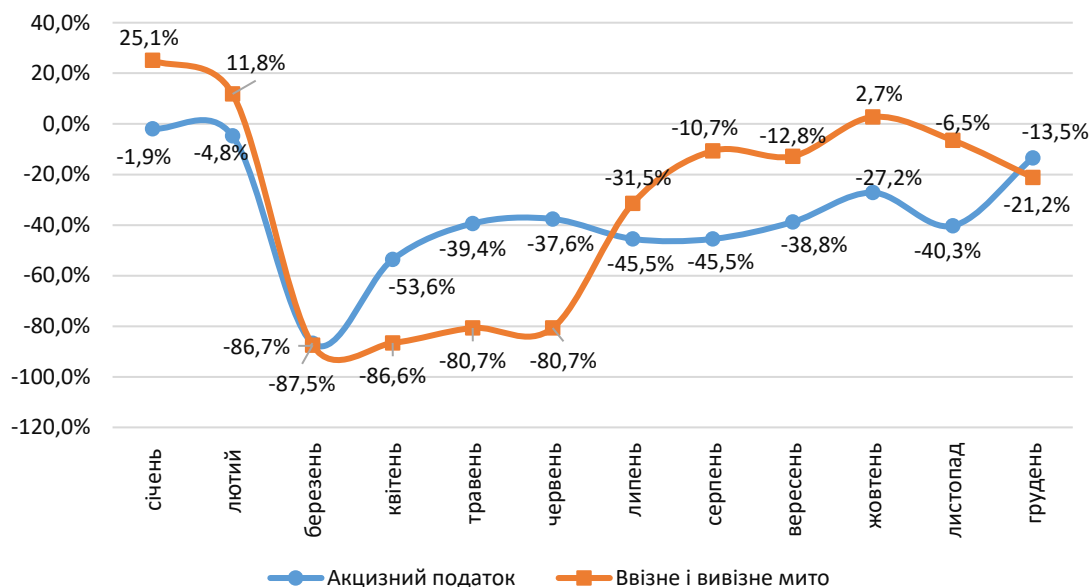

Рис. 3. Темп приросту надходжень акцизного податку та мита до державного бюджету України у розрахунку січень 2022/січень 2021 – грудень 2022/грудень 2021 року

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України та порталу Open budget [11].

Окрім цього, падіння споживання підакцизних товарів, таких як алкоголь, у зв'язку з обмеженням часу продажу та призупиненням роботи розважальних закладів, також вплинуло на зниження обсягів надходження від акцизного податку до державного бюджету.

Попередні розрахунки втрат від впроваджених податкових пільг у 2022 році свідчать про те, що загальна сума втрат зведеного бюджету України від податкових пільг у 2022 році складає 255,7 млрд гривень. При цьому, автори проекту Постанови про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» [12] стверджують, що рівень втрат зведеного бюджету України від податкових пільг у 2022 році на 78,1 млрд гривень (або на 44 відсотка)

більше, ніж у 2021 році, тобто втрати від нових пільг складають 78,1 млрд грн, що є досить суттєвим показником для бюджету воюючої країни.

Тим не менше, ми позитивно оцінюємо бюджетну політику в контексті впровадження податкових пільг, адже на початку війни такий захід сприяв оперативному відновленню роботи бізнесу та збереженню робочих місць. Однак проблемним аспектом в цьому контексті є надмірна тривалість використання податкових пільг, адже за 2022 рік бізнес, з одного боку адаптувався до воєнного стану, а з іншого – потребує значно більших ресурсів і умов для розвитку, ніж результат економії від сплати деяких видів податків.

Відтак, четвертим викликом для бюджетної політики України є вибір структури видатків

державного бюджету на період воєнного стану. З цією метою проаналізуємо стан виконання державного бюджету України за видатками у 2021-2022 роках.

Аналізуючи дані таблиці 1 можемо зробити висновок проте, що Уряду не вдалося виконати видаткову частину державного бюджету на 100% у 2021-2022 роках. При цьому, зауважимо, що внаслідок повномасштабної війни з росією у 2022 році спостерігаються значні проблеми із виконанням більшості

статей видаткової частини державного бюджету. Зважаючи на необхідність забезпечення інтенсивних бойових дій та в цілому безпеки країни видатки на оборону не виконанні з тих причин, що впродовж року декілька разів переглядалися планові показники видатків на оборону, а самий обсяг видатків збільшувався.

Таблиця 1. Результати виконання видаткової частини державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2021-2022 роках

Статті видатків державного бюджету	2021 р.	2022 р.
Загальнодержавні функції, %	95,6	92,4
Оборона, %	99,0	84,0
Громадський порядок, безпека та судова влада, %	97,2	98,2
Економічна діяльність, %	94,5	28,9
Охорона навколишнього природного середовища, %	87,5	79,8
Житлово-комунальне господарство, %	45,0	73,3
Охорона здоров'я, %	96,9	91,2
Духовний та фізичний розвиток, %	89,2	89,1
Освіта, %	90,6	83,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення, %	99,5	97,3
Міжбюджетні трансферти, %	95,1	78,4
Всього, %	96,5	82,9

**Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України та порталу Open budget [11].*

Однак зважаючи на затягування війни, важливим завданням бюджетної політики мало б бути завдання не лише із забезпечення фінансування оборони, а із створення умов для розвитку національної економіки в умовах бойових дій, адже саме власні фінансові та виробничі ресурси, на наш погляд, є визначальним фактором перемоги. Натомість, дані таблиці 1 свідчать про те, що видатки на економічну діяльність виконані лише на 28%. Такий стан виконання видатків державного бюджету України на економічну діяльність свідчить про відсутність стратегії економічного розвитку країни в період воєнного стану і триваючої війни, а втрата виробничих потужностей, закриття підприємств призведе до збільшення імпортозалежності національної економіки в повоєнний період.

Безумовно, оцінюючи видатки на економічну діяльність ми повинні враховувати негативні наслідки війни і необхідність збільшення фінансування потреб оборони і безпеки, однак враховуючи значну фінансову допомогу міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів, вважаємо, що видатки на економічну діяльність у 2022 році повинні бути не лише виконаними, але й збільшеними. З іншого боку, на користь фінансування економічної діяльності доцільно було б перерозподілити видатки на охорону навколишнього природного середовища, духовний і фізичний розвиток та освіту.

Важливим елементом у системі видатків на економічну діяльність є державні цільові програми розвитку, які необхідно було б зберегти та створити нові, що повинні бути

спрямованими на розвиток релокованих підприємств, розвиток приватних підприємств-виробників військової продукції, розвиток економічної інфраструктури і логістики.

Економічна інфраструктура і логістика після окупації і блокади морських портів України є не менш важливою для нашої держави, ніж оборона, адже диверсифікація логістичних маршрутів з ключовими ринками збуту української продукції сільського господарства

дозволить забезпечити стабільний притік валютної виручки в країну та надходження до державного бюджету від оподаткування зовнішньої торгівлі.

Тому варто звернути увагу й на видатки державного бюджету України за економічною класифікацією, що дає змогу зробити висновок про рівень фінансування інфраструктури у вигляді капітальних видатків (табл. 2).

Таблиця 2. Результати виконання видаткової частини державного бюджету України за економічною класифікацією у 2021-2022 роках

Назва показника	2021 р.		2022 р.	
	млн грн	Виконано, %	млн грн	Виконано, %
Поточні видатки	1 356 168,40	97,86	2 617 051,40	83,74
Капітальні видатки	134 090,40	85,51	88 371,80	64,73
Часка капітальних видатків у сукупних видатках,%	x	9,00	x	3,27

**Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України та порталу Open budget [11].*

Дані таблиці 2 свідчать про дуже малу частку капітальних видатків у структурі сукупних видатків державного бюджету України у 2022 році, яка є втричі меншою ніж в 2021 році і складає лише 3,27%. При цьому потрібно зауважити, що рівень виконання капітальних видатків є значно нижчим ніж поточних видатків у 2021 та 2022 роках, 85,51% і 64,73% відповідно.

Такі результати бюджетної політики у 2021 та 2022 роках свідчать про відсутність ефективної стратегії бюджетної політики зокрема і економічної стратегії взагалі, адже основою розвитку будь-якої економіки світу є промисловість з високим рівнем доданої вартості, інновації та інвестиції, а також інфраструктура і логістика. Це дає підстави для висновку про те, що бюджетна політика України не впоралася із викликом вибору векторів фінансування економічного розвитку в умовах воєнного стану та тривалої війни з росією.

Відтак, враховуючи затягування війни та руйнування вітчизняної економіки внаслідок бойових дій, вважаємо за необхідне запропонувати декілька векторів удосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану.

По-перше, доцільно негайно на законодавчому рівні прийняти стратегію розвитку національної економіки на період воєнного стану та повоєнної відбудови, де б головне місце відводилося бюджетній політиці. Стратегія повинна включати такі основні групи цілей: 1) розвиток промислових підприємств, які виробляють продукцію з високим рівнем доданої вартості; 2) розвиток приватних і державних підприємств військово-промислового комплексу; 3) трансформація, відбудова і будівництво економічної, енергетичної та логістичної інфраструктури.

По-друге, створення державних цільових програм розвитку, які повинні бути спрямованими на фінансування виконання кожної із перелічених вище груп стратегічних цілей.

По-третє, створення окремого бюджетного цільового фонду відбудови України вже під час ведення бойових дій, акумуляцію коштів до якого доцільно розпочати негайно із міжнародної допомоги та внутрішніх джерел.

Так, що ж стосується цілей економічної стратегії та бюджетної політики на період воєнного стану і повоєнної відбудови України, то розвиток промислових підприємств стане

основою для створення нових робочих місць і поступової мінімізації імпортозалежності національної економіки. Більше того, основну роль у відбудові держави повинні відіграти вітчизняні підприємства, які виготовлятимуть левову частку необхідних будівельних матеріалів, машин, проектів тощо. Акцентування бюджетної політики на розвитку переробної промисловості є однією із ключових умов мінімізації сировинної складової українського ВВП та експорту. Ціль вважатиметься досягнутою, якщо за 2-3 роки частка переробної промисловості у структурі українського експорту досягне 50% (за підсумками 2021 року така частка складала – 30%) [8]. Окрім цього, розвиток переробної промисловості шляхом збільшення і трансформації видатків на економічну діяльність дозволить, в перспективі, збільшити доходи державного бюджету України за рахунок збільшення доходів від податку на прибуток та на доходи фізичних осіб.

Зважаючи на затягування війни та перспективи розвитку національного і світового безпекового сектору акцент бюджетної політики на фінансуванні військово-промислового комплексу також матиме позитивний вплив на розвиток національної економіки, адже випробувані боями українські військові розробки безумовно користуватимуться попитом на світовому ринку зброї.

Як показала блокада українських портів та руйнування енергетичного сектору, інфраструктура є основною умовою функціонування і розвитку економіки, а отже спрямування державних видатків на розвиток інфраструктури є доцільним як під час воєнного стану, так і під час повоєнної відбудови держави.

Досягнення перелічених вище груп цілей можливо організувати в рамках державних цільових програм розвитку, при розробці яких потрібно використовувати комплексний підхід, що включатиме пряме фінансування у вигляді державних інвестицій, податкові пільги та державні закупівлі, тобто, так званий фіскальний пакет. Зважаючи на те, що Україна веде війну з росією (хоча й неоголошену) Уряду доцільно переглянути всі вимоги щодо державного фінансування у вигляді субсидій,

дотацій та субвенцій, які регулюються Світовою організацією торгів [13] та використати норми, що стосуються форс-мажорних обставин, тобто домогтися часткового призупинення дії режимів найбільшого сприяння, режимів національного сприяння та інших обмежень щодо участі держави у розвитку економіки.

Варто зауважити, що на сьогоднішній день Уряд України запровадив пакет фіскальної підтримки малого і середнього бізнесу у вигляді грантів «Робота» [15] на власну справу (до 250 тис грн), на сад (до 400 тис грн за гектар), на теплицю (до 7 млн грн), на переробне підприємство (до 8 млн грн). Ці гранти, по суті, виконують роль невеликих державних інвестицій у промисловість. Однак, оцінюючи умови таких грантів та структуру отримувачів, зауважимо, що з одного боку, велика частка отримувачів грантів в розмірі до 250 грн складає підприємства торгів (які не створюють доданої вартості), а з іншого – 8 млн грн за існуючого курсу гривні до долара США (36,6 грн/дол) є недостатнім для організації переробного підприємства малого чи середнього бізнесу, адже за 2,1 млн дол можна придбати лише деяке обладнання для виробництва, а для капітальних інвестицій у будівництво виробничих потужностей підприємства, яке створило 50 і більше робочих місць такий грант є надто малим. Тому суми грантів на переробне підприємство повинні бути суттєво збільшеними, до 20-30 млн грн, при цьому потрібно переглянути й умови отримання гранту, а саме: встановити критерії результатів діяльності підприємства, за умови досягнення яких підприємство не повертатиме всю суму чи частину гранту (наприклад, експорт продукції на певну суму); встановити вимогу щодо використання 50% складників (комплектуючих) українських підприємств для виробництва своєї продукції; дотримання екологічних норм і стандартів виробництва тощо.

В контексті бюджетного фінансування розвитку інфраструктури, на наш погляд, потрібна велика державна цільова програма будівництва залізниці з європейською шириною колії. Таку програму можна профінансувати частково з державного бюджету і частково з акумульованої фінансової допомоги країн партнерів. Будівництво нової

залізниці дасть змогу залучити велику кількість підрядників і простимулювати розвиток тих галузей економіки, які братимуть участь у будівництві, а з іншого – нова залізниця дозволить експортувати українську продукцію через порти Польщі та Німеччини, що безумовно призведе до збільшення обсягів міжнародної торгівлі України в умовах війни. До важливих інфраструктурних об'єктів, які необхідно розвивати в період війни, варто віднести також модульні електростанції біля підприємств та установ критичної інфраструктури, міні нафтопереробні заводи, відновлення мережі радянських підземних об'єктів в західній частині країни з метою перенесення підприємств військово-промислового комплексу тощо.

Для виконання окреслених вище цілей бюджетної політики та для фінансування розвитку інфраструктури необхідно акумулювати певний фінансовий ресурс, що в умовах війни та зниження доходів державного бюджету зробити досить важко. Однак, одним із таких джерел може і повинна стати міжнародна допомога, яка надається міжнародними фінансовими організаціями і урядам країн-партнерів. Для акумуляції частини такої допомоги доцільно створити цільовий бюджетний фонд відбудови України, з якого будуть виділятися кошти для співфінансування державних цільових програм розвитку економіки.

Щодо інших джерел фінансування, то аналізуючи наукову літературу [14; 16; 17] та інформацію Рахункової палати [18] відмітимо неефективну діяльність податкових і митних органів у сфері контрольно-перевірочної роботи платників податків, адже судами України задовольняється лише 10-15% справ щодо донарахування податкових зобов'язань і стягнення штрафів за порушення податкового і митного законодавства. Втрати державного бюджету України від недоотримання накладених санкцій за порушення податкового законодавства оцінюється в розмірі 20-30 млрд грн щороку [18]. Окрім цього, результати аналізу дзеркальної статистики щодо переміщення товарів через митний кордон України свідчать про значну різницю (2-3 млрд.

дол. США) між даними української статистики щодо імпорту та даними щодо експорту в Україну відображених у статистиці країн-партнерів. Це дає підстави для висновку про суттєві втрати державного бюджету України внаслідок контрабандного переміщення товарів через митний кордон. Відтак підвищення ефективності контрольно-перевірочної роботи податкових та митних органів дозволить акумулювати близько 50-70 млрд грн, які й можна розподілити на фінансування державних цільових програм розвитку промисловості, військово-промислового комплексу та інфраструктури.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що бюджетна політика України реалізується в складних умовах воєнного стану. На початкових етапах повномасштабної війни бюджетна політика була спрямована на оперативне послаблення податкового навантаження на бізнес з метою створення сприятливих умов для його діяльності під час воєнного стану. Однак, в цілому, бюджетна політика України не реалізується за чіткою економічною і бюджетною стратегією, що негативно позначається на обсягах фінансування і рівні виконання видатків на економічну діяльність. Такі тенденції підривають основи економічного розвитку держави та не сприяють створенню умов для пришвидшення перемоги над агресором.

Разом з тим, в Україні все ще існують широкі можливості для удосконалення бюджетної політики з врахуванням необхідності фінансування переробної промисловості, військово-промислового комплексу та інфраструктури за рахунок залучення міжнародної фінансової допомоги і мінімізації фактів контрабанди товарів через митний кордон й недоотримання надходжень від сплати штрафів за порушення податкового законодавства.

Перспективними напрямом дослідження в контексті розглянутої тематики може бути вивчення міжнародного досвіду реалізації бюджетної політики в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ватульов А. В. Бюджетний механізм в умовах трансформації економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7908>.
2. Кухарська Г. З. Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 77–81
3. Мейш А. В., Ільченко О. М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 3. С. 122-127.
4. Чугунов І., Качула С. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *SCIENTIA-FRUCTUOSA (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету)*, 2020. №130(2), 87-98.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України: діяльність підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.
7. Результати Восьмого щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес в умовах війни» (грудень 2022). URL: <https://cci.vn.ua/rezultaty-vosmogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykiv-pidpryyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijny-gruden-2022>.
8. Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.
9. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu.
10. Податкові та митні пільги воєнного часу для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/210884_podatkov-ta-mitn-plgi-vonnogo-chasu-dlya-bznesu.
11. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
12. Проект Постанови про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42077>.
13. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/>
14. Українська митниця vs контрабанда: бій з тінню? Міжнародний центр перспективних досліджень. 2021. URL: <https://icps.com.ua/ukrayinskamytnytsya-vs-kontrabanda-biyz-tinnyu>.
15. eРобота. URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>.
16. Угрин В., Бондаренко Є. Особливості функціонування митної системи умовах пандемії COVID-19: зарубіжний досвід та реалії України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 4. С. 134-148.
17. Угрин В., Бондаренко Є., Шевчук А. Ефективність роботи митних органів України в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 3. С. 171-182.
18. До держбюджету не надійшло майже 30 млрд грн застосованих податковою штрафів. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1380>.

REFERENCES

1. Vatulov, A. V. (2020). Biudzhetniy mekhanizm v umovakh transformatsii ekonomiky [Budget Mechanism in the Conditions of Economic Transformation]. *Efektivna ekonomika*, (5). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7908>.
2. Kukharska, H. Z. (2019). Biudzhetna polityka yak instrument rozvytku ekonomiky [Budget Policy as a Tool for Economic Development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (7), 77–81.
3. Meish, A. V., & Ilchenko, O. M. (2019). Biudzhetna polityka Ukrainy yak osnova makroekonomichnoi stabilnosti [Budget Policy of Ukraine as the Basis for Macroeconomic Stability]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, (3), 122-127.
4. Chuhunov, I., & Kachula, S. (2020). Derzhavna finansova polityka zabezpechennia sotsialnoho rozvytku suspilstva [State Financial Policy for Social Development of Society]. *SCIENTIA-FRUCTUOSA (VISNYK Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu)*, (130)(2), 87–98.
5. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy: diialnist pidpryyemstv [Official website of the State Statistics Service of Ukraine: Enterprise Activity]. (2023). Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Stan ta potreby biznesu v umovakh viyny: rezultaty opytuvannya [The State and Needs of Business in the Conditions of War: Survey Results]. Retrieved from <https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.

7. Rezultaty Vos'moho shchomisiachnogo opytuvannia kerivnykiv pidpriemstv "Ukrains'kyi biznes v umovakh viyny" (hruden' 2022) [Results of the Eighth Monthly Survey of Enterprise Managers "Ukrainian Business in the Conditions of War" (December 2022)]. Retrieved from <https://cci.vn.ua/rezultaty-vosmogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykiv-pidpryyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijny-gruden-2022>.
8. Ofitsiyni sait Natsionalnogo banku Ukrainy: statystyka zovnishnogo sektoru Ukrainy [Official Website of the National Bank of Ukraine: Statistics of Ukraine's External Sector]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.
9. Naklitskyi, D. (2021). Mytne oformlennia tovariv na period vonnoho stanu: kliuchovi novatsii dlia biznesu [Customs Clearance of Goods during Martial Law: Key Innovations for Business]. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovariv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu.
10. Podatkovi ta mytni pilhy vonnoho chasu dlia biznesu [Tax and Customs Benefits during War Time for Business]. (2022). Retrieved from https://biz.ligazakon.net/analitycs/210884_podatkov-ta-mitn-plgi-vonnogo-chasu-dlya-bznesu.
11. Open budget. (2022). Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
12. Proekt Postanovy pro zvit pro vykonannia Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2022 rik" [Draft Resolution on the Report on the Implementation of the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2022"]. (n.d.). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42077>.
13. World Trade Organization. (2022). Retrieved from <https://www.wto.org/>
14. Ukrainska mytnytsia vs kontrabanda: biy z tinnyu? [Ukrainian Customs vs Contraband: Shadow Battle?]. (2021). Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen. Retrieved from <https://icps.com.ua/ukrayinskamytnytsya-vs-kontrabanda-biyz-tinnyu>.
15. Yerobota [eRobota]. (2023). Retrieved from <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>.
16. Ugrin, V., & Bondarenko, Ye. (2021). Osoblyvosti funktsionuvannia mytnoi systemy u umovakh pandemii COVID-19: zarubizhnyi dosvid ta realii Ukrainy [Features of Customs System Functioning in the Conditions of the COVID-19 Pandemic: Foreign Experience and Realities of Ukraine]. *Ekonomichniy analiz*, 31(4), 134-148.
17. Ugrin, V., Bondarenko, Ye., & Shevchuk, A. (2022). Efektyvnist roboty mytnykh orhaniv Ukrainy v umovakh vonnoho stanu [Efficiency of Customs Authorities in Ukraine in the Conditions of Martial Law]. *Ekonomichniy analiz*, 32(3), 171-182.
18. Do derzhbiudzhetu ne nadishlo mayzhe 30 mld hrn zastosovanykh podatkovoiu shtrafiv [Almost UAH 30 Billion in Applied Tax Penalties Did Not Reach the State Budget]. (2022). Retrieved from <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1380>.

Yuliia Buhel, PhD in Economics, Associate Professor, Department of Fundamental and Specialized Disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business, West Ukrainian National University, Ukraine

BUDGET POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: CHALLENGES AND PROSPECTS

Introduction. The article examines the peculiarities of implementation of the budget policy of Ukraine during the period of martial law. The main challenges for the budget policy are identified and proposals for improving the budget policy in the context of stimulating the economic development of Ukraine in the conditions of the war and post-war reconstruction of the state are substantiated.

Goal. The purpose of the article is to study the challenges for the budgetary policy of Ukraine in the conditions of the war with Russia and to develop the vectors of its transformation to create basic positions regarding the post-war restoration of the state.

Methods (methodology). The work uses general scientific research methods, namely: methods of content analysis of scientific literature and statistical information on the implementation of the state budget; statistical and graphic methods - for comparing existing trends in the implementation of the state budget of Ukraine; logical and empirical methods - to form an assessment of budget policy in the conditions of martial law; methods of systematization and generalization - for the formation of scientifically based proposals for improving the budget policy of Ukraine.

The results. The main challenges for the budget policy of Ukraine in the conditions of martial law are identified, which are associated with a decrease in the number of enterprises, the introduction of tax benefits, the blockade and destruction of the logistics and energy infrastructure, and the choice of vectors of state budget expenditures. Directions for improving budget policy under martial law by transforming expenditures for the development of the processing industry, military-industrial complex, reconstruction and construction of new infrastructure of the national economy by attracting external and internal sources of financial funds are proposed.

Keywords: budget policy; tax benefits; state investments; martial law; processing industry; military-industrial complex; logistics and energy infrastructure.

Cite as: Buhel, Y. (2023). Budget policy of Ukraine under the conditions of marital state: challenges and prospects. *Economic analysis*, 33 (2), 128-138. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.128>